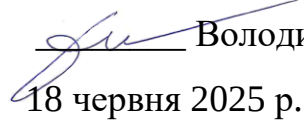

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

 Володимир ДУБІНСЬКИЙ
18 червня 2025 р.

НАСКРІЗНА ПРОГРАМА ПРАКТИКИ

підготовки здобувачів вищої освіти
за освітньо-науковою програмою
спеціальності
галузі знань
мова навчання

третього (освітньо-наукового) рівня
Історія та археологія
032 Історія та археологія
03 Гуманітарні науки
українська

денної/заочної форм навчання
історичний факультет

Розробники програми:

Олександр ЮГА – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат історичних наук, доцент, факультетський керівник практик

Олександр КОМАРНІЦЬКИЙ – професор кафедри історії України, доктор історичних наук, професор

Обговорено та схвалено на засіданні кафедри історії України

Протокол № 9 від 28 квітня 2025 р.

Завідувач кафедри історії України

Олександр ЗАВАЛЬНЮК

Обговорено та схвалено радою з науково-методичної

роботи і забезпечення якості вищої освіти історичного факультету

Протокол № 4 від 6 травня 2025 р.

Голова ради з науково-методичної

роботи і забезпечення якості вищої освіти

історичного факультету

Анатолій ФІЛІНЮК

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми

Анатолій ФІЛІНЮК

ВСТУП

Науково-педагогічна практика здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти історичного факультету є необхідною складовою практичної підготовки докторів філософії до викладацької діяльності в закладах вищої освіти.

Наскрізна програма практики спеціальності – основний навчально-методичний документ практики, що визначає мету, види, форми, зміст і послідовність проведення практик, підбиття їх підсумків, визначає конкретні рекомендації щодо видів, форм і методів контролю якості досягнення здобувачами вищої освіти запланованих результатів навчання (сформованості рівня знань, умінь, практичних навичок) під час проходження кожного виду практики, вимоги до баз практики, регламентує діяльність здобувачів вищої освіти та керівників практики.

Наскрізна програма укладена відповідно до таких документів:

1. Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція) (затверджене вченою радою університету 31.08.2021 р., за №111-ОД).

2. Освітньо-наукова програма та навчальний план підготовки докторів філософії галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія (денна/заочна форми).

3. Положення про проведення практики студентів у вищих навчальних закладах України (наказ Міністерства освіти України №93 від 08.04.1993 р.). (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міносвіти №351 (0351281-94) від 20.12.1994 р.)

4. Інструкція № 111 з охорони праці та безпеки життєдіяльності для здобувачі вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які направляються для проходження практики (13.01.2021 р. № 6-ОД).

Наскрізна програма забезпечує єдиний комплексний підхід до організації практичної підготовки, системність, безперервність та послідовність проведення при одержанні необхідного переліку компетентностей відповідно до ОС «Доктор філософії».

Метою практичної складової освітнього процесу є формування компетентностей, необхідних для виконання комплексу функціональних обов'язків науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти у процесі підготовки фахівців спеціальності 032 Історія та археологія, сприяти закріпленню та поглибленню теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти в процесі вивчення блоку теоретичних дисциплін, набуття та відпрацювання фахових компетентностей, необхідних для подальшої професійної самореалізації; ознайомлення здобувачів вищої освіти безпосередньо під час освітнього процесу з основними формами, принципами і методами викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти на основі

сучасних освітніх технологій, а також принципів і практик європейських країн; виховання у них творчого, дослідницького підходу до науково-педагогічної й виховної діяльності; формування потреб у самоосвіті, самовихованні та підвищенні своєї кваліфікації.

Навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія (денна/заочна форми) передбачає проходження науково-педагогічної практики.

СТРУКТУРА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Види практик

№ п/п	Шифр за навч. планом	Курс	Сем	Назва практики	Кількість кредитів/годин	Тривалість	Підсумковий контроль
1.	ООК 09	3	6	Науково-педагогічна практика	6/180	4 тижні	д. залік

Термін проведення практики визначено в навчальному плані:

– науково-педагогічна практика для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія денної/заочної форм навчання проводиться у 6 семестрі тривалістю 4 тижні, на неї виділено 6 кредитів ЄКТС, що становить 180 годин.

БАЗА ПРАКТИКИ

Визначення баз для проходження науково-педагогічної практики здобувачами вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія здійснюється відповідно до «Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція)» від 31 серпня 2021 р. за №111-ОД. В останньому документі чітко визначаються основні вимоги до баз практики (п. 3).

Відповідно, базами для проходження здобувачами вищої освіти науково-педагогічної практики можуть бути заклади вищої освіти, наукові установи України, кафедри історії України, всесвітньої історії, археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Здобувачі можуть самостійно, за погодженням із відповідною кафедрою, обирати місце проходження виробничої практики і пропонувати її для укладання відповідного договору.

1. МЕТА ПРАКТИКИ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ

Науково-педагогічна практика (6 семестр, 4 тижні) – галузь знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія

Метою практики є формування компетентностей, необхідних для виконання комплексу функціональних обов'язків науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти у процесі підготовки фахівців спеціальності 032 Історія та археологія, сприяти закріпленню та поглибленню теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти в процесі вивчення блоку теоретичних дисциплін, набуття та відпрацювання фахових компетентностей, необхідних для подальшої професійної самореалізації; ознайомлення здобувачів вищої освіти безпосередньо під час освітнього процесу з основними формами, принципами і методами викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти на основі сучасних освітніх технологій, а також принципів і практик європейських країн; виховання у них творчого, дослідницького підходу до науково-педагогічної й виховної діяльності; формування потреб у самоосвіті, самовихованні та підвищенні своєї кваліфікації.

За результатами проходження практики здобувачі вищої освіти мають набути таких компетентностей:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі історії та археології, зокрема дослідницько-інноваційній діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань з історії та археології та професійної практики з обраної спеціальності.

Загальні компетентності:

ЗК 01. Здатність планувати, правильно організовувати свою діяльність та використовувати час.

ЗК 03. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології у професійній і науковій діяльності.

ЗК 05. Готовність цінувати та поважати різноманітність і мультикультурність, діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК 07. Здатність використовувати академічну українську та іноземну мови у професійній діяльності та наукових дослідженнях.

ЗК 08. Здатність дотримуватись академічної та професійної доброчесності, виявляти послідовну відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності.

ЗК 09. Здатність демонструвати значну авторитетність, інноваційність, високий ступінь самостійності.

ЗК 10. Здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК 02. Здатність вибирати та ефективно використовувати сучасні освітні й інформаційні технології, методи, прийоми і засоби наукової та навчальної діяльності для забезпечення високого рівня особистісного професійного, методичного та комунікативного розвитку.

СК 03. Здатність з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки в історичних подіях минулого, аналізувати та узагальнювати історичний матеріал в певній системі, порівнювати історичні факти на основі здобутих знань і формувати на цьому ґрунті особисте бачення історичного минулого.

СК 04. Здатність знати на професійному рівні події та явища вітчизняної і всесвітньої історії, осмислювати причини, сутність й наслідки цивілізаційного поступу, глобальних і регіональних історичних процесів та явищ і їх роль у подальшому розвитку людської цивілізації.

СК 06. Здатність брати участь в організації науково-педагогічної роботи кафедри, знати та розуміти принципи організації її діяльності (виконувати функціональні обов'язки науково-педагогічного працівника, розподіляти та планувати різні види роботи, забезпечувати особисту участь у системі науково-дослідної та навчально-методичної роботи кафедри, факультету та університету).

СК 07. Здатність здійснювати процедуру інформаційної цінності джерел за допомогою порівняльного аналізу з іншими джерелами.

СК 08. Здатність завершити оволодіння сучасними підходами, принципами, методами і навичками дослідника, зокрема використовувати існуючі та створювати власні теоретичні моделі історичних досліджень.

СК 10. Здатність із сучасних дослідницьких позицій формувати загальну методологічну базу власного наукового дослідження, ефективно використовувати сучасну методологію наукового пізнання, новітні методи наукових досліджень і сучасних освітніх технологій, методи і засоби навчання з метою осмислення та переосмислення історичного минулого, комплексного бачення і стратегію дослідження й забезпечення високого рівня особистісного та професійного розвитку студентів.

СК 11. Спроможність формувати сучасні підходи та продукувати змістовні думки, зрілі та обґрунтовані теоретичні положення і висновки й нові знання з історії та археології.

Програмні результати навчання:

ПРН 01. Володіти концептуальними та методологічними знаннями вітчизняної та світової історії.

ПРН 06. Вміти застосовувати набуті знання про теоретичні підходи, принципи, методи і прийоми пізнання в науково-дослідній діяльності в процесі підготовки дисертації та подальшій науковій і педагогічній роботі.

ПРН 07. З'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки події і явищ вітчизняної та світової історії та відтворювати основний зміст окремих питань (проблем) історичного минулого.

ПРН 10. Вміти здійснювати підготовку навчально-методичного забезпечення, підготовку та прочитання лекцій, проводити семінарські / практичні заняття, організовувати самостійну й індивідуальну роботу студентів, в межах дисциплін, які вони вивчають.

ПРН 11. Виявляти здатність дотримуватись академічної доброчесності в процесі навчання і науково-дослідної роботи через дотримання принципів чесності, чесною праці та навчання і несприйняття плагіату, списування, несанкціонованого використання чужих напрацювань..

2. ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Зміст і завдання практики визначаються на основі ОП, даної наскрізної програми і робочих програм практик. Робоча програма практики складаються керівниками практики, затверджуються кафедрою історії України, радою з науково-методичної роботи і забезпечення якості вищої освіти історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Науково-педагогічна практика (6 семестр, 4 тижні) – галузь знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 032 Історія та археологія за освітньо-науковою програмою Історія та археологія

Основними завданнями практики є:

- поглиблення і закріплення теоретичних аспектів психолого-педагогічних і фахових знань, творче застосування їх у практичній діяльності викладача закладу вищої освіти;
- застосування та поглиблення теоретичних знань, отриманих у процесі навчання в аспірантурі із освітніх компонентів загальної і професійної підготовки;
- формування професійно-педагогічних умінь викладача, навичок читати лекції та проводити семінарські, практичні заняття з використанням сучасних методів і прийомів навчально-пізнавальної діяльності;
- розвиток умінь розробляти навчальні завдання та планувати організацію індивідуальної й самостійної роботи студентів;
- оволодіння методами і формами педагогічної діагностики, прогнозування та планування освітнього процесу;
- вироблення навичок виховної роботи;
- практичне ознайомлення зі структурою та науково-дослідницькою роботою кафедри.

Досягнення поставленої мети і завдань практики передбачає оволодіння здобувачами вищої освіти відповідними методиками, практичне ознайомлення з формами їх застосування, що становлять зміст діяльності здобувача вищої освіти-практиканта як дослідника-професіонала.

3. ВИДИ, ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за організацією та проходженням виробничих практик здійснюють декан історичного факультету, завідувачі кафедр, факультетський керівник практик, керівники практики від кафедр, керівники практики від баз практики, методист/провідний фахівець навчального відділу з організації практики на факультеті.

Види, форми і методи поточного контролю визначаються робочою програмою практики.

4. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Форми звітності, контролю та критерії оцінювання діяльності здобувачів вищої освіти-практикантів визначають робочі програми практик відповідно до їх виду. Оцінювання відбувається у відповідності з кредитно-модульним оцінюванням якості знань здобувачів вищої освіти.

Після закінчення терміну практики здобувачі вищої освіти звітують про виконання програми практики. Форма звітності здобувача вищої освіти про проходження практики – письмовий звіт.

Підсумки практики підводяться в процесі захисту письмового звіту з практики перед комісією, створеною на факультеті. Форма підсумкового контролю – диференційований залік.

Звіт оформляють відповідно до вимог, визначених програмою практики.

Письмовий звіт разом з іншими документами, що передбачені робочою програмою практики, подають на рецензування керівнику практики від кафедри. Після доопрацювання та остаточного погодження з керівником практики від кафедри звіт у друкованому вигляді подають на захист.

Звіт підписує здобувач вищої освіти, підписує та оцінює безпосередній керівник від бази практики, члени комісії з захисту звітних матеріалів про проходження практики.

Оцінка висловлюється членами комісії з урахуванням:

- виконання здобувачем вищої освіти-практикантом програми практики;
- дотримання вимог до оформлення звітної документації;
- ступеня сформованості професійних умінь і навичок;
- рівня теоретичного осмислення здобувачами вищої освіти своєї практичної діяльності;
- рівня професійної спрямованості та соціальної активності майбутніх докторів філософії;
- рівня активності та мобільності у процесі виконання завдань практикантом, здатності до професійного саморозвитку;
- здібностей до самоаналізу, об'єктивної самооцінки всіх видів професійної діяльності, рівня компетентності;
- дисциплінованості та відповідальності, правильності та грамотності оформлення звітних матеріалів практики;
- характеристики на здобувача вищої освіти-практиканта з місця

проходження практики.

Звітні матеріали практики здобувачів вищої освіти (щоденник, звіт, характеристика, відгуки тощо) зберігаються на кафедрах упродовж трьох років.

Звіт практики здобувачі вищої освіти захищають перед комісією, призначеною завідувачем кафедри, факультетським керівником практики. До складу комісії (не менше трьох осіб) входять керівники практики від кафедр та (за можливості) керівники практики від бази практики, а також викладачі дисциплін фахової підготовки.

Комісія оцінює результати практики здобувачів вищої освіти в терміни, встановлені відповідним наказом про проведення практики здобувачів вищої освіти.

Підбиття результатів практики відбувається відповідно до принципів та критеріїв, передбачених робочою програмою практики.

Місце, час і форму приймання заліку з практики визначає деканат факультету і доводить до відома здобувачів вищої освіти та керівників практик.

У здобувачів вищої освіти заочної форми навчання комісія може приймати залік із практики в період сесії, що відбувається після практики.

Здобувачеві вищої освіти-практиканту, що не виконав програму практики з поважних причин (підтверджених документально), може бути надано право на повторне проходження практики у вільний від навчання час (без відриву від навчальних занять в університеті або під час канікул). Терміни повторного проходження практики визначаються Комісією. Результати повторного складання заліку з практики вносяться до картки ліквідації академічної заборгованості здобувача. Здобувач вищої освіти, що не виконав програму практики без поважних причин і отримав незадовільний відгук з бази практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, відраховується з закладу вищої освіти за невиконання навчального плану.

Оцінку за практику вносять до відомості обліку успішності здобувача вищої освіти, залікової книжки/індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти.

Підсумки кожної практики обговорюються на засіданнях кафедр історії України, всесвітньої історії, археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін та Вченої ради історичного факультету.

5. ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У разі переведення освітнього процесу в університеті на навчання з використанням технологій дистанційного навчання практики проводяться з використанням технологій дистанційного навчання на базах практики, у яких можлива організація з використанням такої форми навчання.

Рішення про форму проведення практик приймає кафедра історії України. Дистанційна комунікація учасників освітнього процесу під час проведення

практик за технологіями дистанційного навчання може здійснюватися через платформи/сервіси Moodle, Google Meet, Zoom, електронну пошту, месенджери (Viber, Telegram та ін.), відеоконференції (Zoom, Google Meet, Skype та ін.), форуми, чати тощо.

Керівник практики в системі Moodle розміщує програму практики/методичні рекомендації з проходження практики за технологіями дистанційного навчання, час консультації та іншу інформацію, необхідно здобувачам вищої освіти.

Перед початком практики проводять настановну конференцію, під час якої здобувачів вищої освіти ознайомлюють зі змістом, завданнями та організацією практики, введенням документації, критеріями оцінювання практики, правилами заповнення щоденника з практики, керівники практики та здобувачі вищої освіти узгоджують обраний сервіс відеозв'язку тощо.

Керівник практики від університету зобов'язаний:

1. Організувати проведення настановної конференції за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
2. Забезпечити здобувачів вищої освіти необхідними інструктивно-методичними матеріалами для проходження практики, розмістивши їх на електронній платформі Moodle.
3. Систематично консультувати здобувачів освіти щодо виконання всіх завдань практики за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
4. Організувати проведення підсумкової конференції та захист звітів за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
5. Забезпечити фото- та/або відеофіксацію етапів проведення практики (настановних інструктивних нарад, поточного контролю, захисту матеріалів практики, підсумкових конференцій).

Здобувач вищої освіти зобов'язаний:

1. Бути присутнім на настановній та підсумковій конференції, які проводяться за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
2. Виходити на зв'язок із керівником практики під час консультацій, які проводяться за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
3. Виконувати всі завдання, передбачені програмою практики.
4. Надсилати виконані завдання з практики в електронну систему Moodle в установлений керівником час.
5. Своєчасно надати керівнику практики звітну документацію та захист звіт з практики.

Для проведення заліку з підбиттям підсумків практики використовують платформи сервіси Moodle, Google Meet, Zoom.

Процедуру проходження практики та підбиття її підсумків визначає наказ про проведення відповідної практики, які доводять до відома науково-педагогічних працівників – керівників практики та здобувачів вищої освіти з використанням електронної пошти, месенджерів.

Деканат факультету на електронному диску корпоративної електронної пошти створює папки з назвою шифру академічної групи здобувачів вищої освіти, завантажує електронні версії відомостей обліку успішності та надає

доступ до папок голові комісії із захисту практики. Електронні версії відомостей обліку успішності надходять на електронну пошту голови комісії.

Після перевірки матеріалів практики науково-педагогічними працівниками – керівниками практики та їх оцінювання комісією із захисту практики голова комісії виставляє в електронній версії відомості обліку успішності оцінку за практику. Підсумкові оцінки за практику оголошують здобувачам вищої освіти вдень проведення захисту її матеріалів онлайн. Голова комісії не пізніше наступного дня після проведення захисту практики насилає електронну версію відомості обліку успішності на адресу електронної пошти у деканат факультету.

Оцінку за практику вносять до відомості обліку успішності, залікової книжки індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти після завершення дистанційної форми навчання. Звітні матеріали практики в паперовому варіанті здобувачі вищої освіти подають на кафедру також після завершення дистанційного навчання.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Джерела

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. 2002. 23 квітня. № 33. С. 4–6.
3. Україна ХХІ століття: Стратегія освіти. *Освіта*. 1992. 18 серпня. С. 2–3.
4. Положення про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція) введена в дію наказом ректора університету від 26 липня 2023 р. № 104-Д. URL: <https://kpnu.edu.ua/publicna-informatsiia/>
5. Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). Кам'янець-Подільський, 2021. URL: https://drive.google.com/file/d/0B_EBvdN4dQSlSDVlV04waWZvbW5xVnM2Mmd5Y1FLdi1rUC0w/view?resourcekey=0-tYSPd5dBX2-ZMCs1ShozJA

II. Література

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: колективна монографія / [за заг. ред. Н. Сорокіної, А. Артюхова, І. Дегтярьової]. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. Київ: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2005. С. 461–476.
3. Горохівський П. І. Методика викладання історичних дисциплін у

вищій школі : курс лекцій: навч. посіб. для магістр. денної та заочної форми навчання. Умань : ПП Жовтий О., 2012. 256 с.

4. Дуткевич Т.В., Максимчук Н.П. Психологія вищої школи: Навч. посіб. Кам'янець-Под., 2012. 228 с.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3491>

5. Дуткевич Т.В. Психологія конфліктності студентів педагогічних спеціальностей. Монографія. Київ: КНТ, 2021. 240 с.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5162>

6. Євтух М. Б., Лузік Е. В., Дибкова Л. М. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень: монографія. Київ: КНЕУ, 2010. 248 с.

7. Казак І. О. Теорія і методика викладання в вищій школі. Конспект лекцій з навчальної дисципліни. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 116 с.

8. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.

9. Колоїз Ж. В. Академічне письмо та риторика : практикум. Кривий Ріг : КДПУ, 2018. 196 с.

10. Комарніцький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.: монографія/наук. ред. проф. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.

11. Комарніцький О.Б. та ін. Вишкіл вищої та фахової передвищої інклюзивної освіти : підручник / за ред.: Тріпака М. М. (гол. ред.), Дерлиці А. Ю., Козак Р. В., Лаврука О. В. Кам'янець-Подільський, 2024. С. 7-27
<https://kpdi.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/VYSHKIL-VYSHHOYI-TA-FAHOVOYI-PEREDVYSHHOYI-INKLYUZYVNOYI-OSVITY.pdf>

12. Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М. Бригадно-лабораторний метод навчання і студентство педагогічних закладів вищої освіти УСРР (середина 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст.). *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота): наук. журн. / [редкол. : В.В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 2 (5). С. 7-17*
URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/article/view/126>

13. Копилов С., Завальнюк О., Філінюк А., Комарніцький О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Перші 100 років поступу Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 208 с.

14. Кремінь В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 216 с.

15. Кучинська І.О. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський. Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2020. 292 с.

16. Маринченко Г. М. Методика викладання історії у закладі вищої освіти: навч. метод. посіб. Київ Олді+: 2021, 292 с.

17. Методика інноваційного викладання історичних дисциплін у закладах вищої освіти: навч.-метод. посіб. / Автор-укладач А. П. Гриценко. Глухів, 2022. 276 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Andriy-Hrytsenko/publication/363293898_Metodika_innovacijnogo_vikladanna_istoricnih

[disziplin u zakladah visoi osviti/links/6316ed90acd814437f090cd9/Metodika-innovacijnogo-vikladanna-istoricnih-disciplin-u-zakladah-visoi-osviti.pdf](https://disziplin.u-zakladah-visoi-osviti/links/6316ed90acd814437f090cd9/Metodika-innovacijnogo-vikladanna-istoricnih-disciplin-u-zakladah-visoi-osviti.pdf)

18. Морзе Н. В. Дистанційна технологія як основа сучасних інформаційних технологій у навчанні. *Нові технології навчання*: наук.-метод. збірник. Київ: Наук.-метод. центр, 2001. Вип. 30. С. 32–43.
19. Нагаєв В. М. Адаптація традиційної рейтингової оцінки до європейської кредитно-трансферної системи. *Новий колегіум*. 2005. № 3. С. 39–44.
20. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
21. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. Київ: Знання, 2006. 253 с.
22. Одерій Л. П. Оцінка в міжнародній системі освіти: монографія. Київ: ІСДО, 1995. 166 с.
23. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп.]. Київ: Знання, 2007. 495 с.
24. Степанков В. С., Опрія І. А. Методика викладання історичних дисциплін в закладах вищої освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2024. 90 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8155/Stepankov-V-Opria-I-Metodyka-vykladannia-istorychnykh-dystsyplin-v-ZVO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
25. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: монографія. Харків: Каравела, 1998. 150 с.
26. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів: Українські технології, 2005. 384 с.
27. Стинська В. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2022. 180 с.
28. Третяк О. Якщо не ми, то хто?... (Навчальні проблеми підготовки магістрів в Україні). *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 65–67.
29. Уведення в науково-педагогічну діяльність: навч. посіб. / [В. В. Іваненко, Г. Г. Кривчик, І. С. Накашидзе]. Дніпро : ЛІРА, 2018. 120 с.
30. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.